

УДК 336.76

В. В. Бабіченко,
к. е. н., Заступник Голови Правління, начальник фінансово-економічного управління,
ПАТ "Укртатнафта", м. Кременчук

ДОМІНАНТА КОРПОРАЦІЙ В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ: ФІНАНСОВІ ЧИННИКИ

V. Babichenko,
PhD, Deputy Chairman of the Board, Head of Finance and Economics Department PJSC "UKRTATNAFTA"

DOMINANT OF CORPORATIONS IN THE MODERN ECONOMY: FINANCIAL FACTORS

У статті досліджуються економічні та правові ознаки сучасних корпорацій. Встановлено, що серед науковців та в законодавстві різних країн використовуються різні підходи до визначення ознак корпорації, проте абсолютна більшість з них враховує особливості формування капіталу за рахунок акцій, відділення власності від управління. Визначено позитивні та негативні характеристики корпорацій (в тому числі — з позиції корпоративних фінансів) та їх вплив на домінування корпоративної форми організації бізнесу в сучасній глобальній економіці. Охарактеризовано головні протиріччя, що притаманні діяльності корпорацій, та можливості їх розв'язання за допомогою різних інструментів з метою стимулювання корпоративного бізнесу та суспільного розвитку.

This article deals with economic and legal features of modern corporations. It is found, that between scientists and in the legislation of different countries, different approaches to the definition of the corporation features are used, but most of them take into account the features of formation of capital through shares, separation of ownership from management. The positive and negative characteristics of corporations (including, from the position of corporate finance) and their influence on the domination of corporate form of business in the modern global economy are determined. The main contradictions, which are inherent to the activity of corporations are characterized and their possible solution with the help of different tools with the aim to stimulate corporate business and social development.

Ключові слова: корпорація, корпоративна економіка, корпоративні фінанси, компанія, товариство, од-ноосібне володіння.

Key words: corporation, corporate economy, corporate finance, company, partnership, sole ownership.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Цілком виправдано сучасна глобальна економіка вважається економікою корпоративною — акціонерний капітал проник в усі без виключення сфери економічного, політичного та соціального буття суспільства. Проте такі процеси мають як своїх прихильників, так і противників. Різноманітні антиглобалістські течії та рухи своє несприйняття існуючої дійсності багато в чому аргументують невиправданим засиллям транснаціональних корпорацій (ТНК), їх нестримним бажанням максимізувати власні економічні вигоди. З іншого боку, без діяльності ТНК неможливо уявити економічний та технологічний прогрес, вирішення надзвичайно складних проблем, що стоять перед людством. Існуюча дилема визначає подальші наукові пошуки в питанні функціонування корпорацій, їх відносин з іншими економічними агентами.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання сутності корпорацій та корпоративних фінансів, зважаючи на їх значимість для сучасної економічної науки та практики, постійно знаходяться в центрі закордонних та вітчизняних науковців. Зокрема слід згадати роботи В. Віннікової, К. Гладчук, Н. Дєєвої, М. Мальської, Г. Назарової, В. Небрата, О. Подцерковного, В.Потій, І. Шульги, В. Яцури.

Разом з тим, визнаючи вагомість доробку вказаних вчених, слід зазначити, що питання переваг та недоліків корпоративної форми організації підприємництва залишається відкритим. Більше того, останні економічні кризи засвідчили, що домінанта корпорацій, насамперед — транснаціональних, у глобальній економіці несе в собі цілий ряд загроз та викликів.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є на основі аналізу сутності корпорації як форми організації підприємництва виділити її переваги та недоліки, в тому числі — обумовлені фінансовими чинниками, та визначити сценарії впливу корпорацій на глобальну економіку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Незважаючи на те, що корпорації протягом тривалого періоду були в центрі уваги провідних науковців, єдності щодо визначення їх змістових характеристик, принципів і, що особливо важливо, результатів діяльності, досі не досягнуто. У цьому зв'язку великий інтерес становить безпосередньо наукова полеміка стосовно визначення дефініції "корпорація".

Цю проблему потрібно розглядати в двох ракурсах: по-перше, з погляду усталених підходів у науковій літературі; по-друге, з позиції фінансового права (визначення корпорацій та її ознаки, зафіксовані на рівні законодавства окремих країн).

В "Економічній енциклопедії" наведено таке визначення: "Корпорація — колективна форма капіталістичних підприємств, яка існує у формі акціонерних товариств відкритого і закритого типу" [1, с. 85—86]. Незважаючи на те, що автори наведеного визначення акцентують увагу на одній із найважливіших ознак корпорацій — колективному характері, який передбачає насамперед об'єднання капіталів, на наш погляд, некоректним є твердження, що корпорація існує виключно у формі акціонерних товариств. Цілком вито ототожнювати ці поняття не варто.

В "Енциклопедичному словнику" наведено два підходи до визначення сутності корпорації, згідно з якими корпорація характеризується:

— як акціонерна форма власності, що передбачає колективне володіння власністю (капіталом), концентрацію функцій управління підприємством у професійних управлінців (менеджерів);

— як спільнота, союз, група осіб, об'єднаних професійними та іншими інтересами для досягнення певних цілей, які не суперечать законодавству [2, с. 225].

Як бачимо, науковці вважають за необхідне виділити й іншу сторону корпорацій — їх діяльність як певного об'єднання, спільноти осіб, які можуть і не ставити за мету ведення господарської діяльності. Така позиція підтримується й іншими авторами, зокрема О. Румянцевою, на думку якої, корпорація є об'єднанням, спільнотою осіб, які поєднані спільністю професійних або інших інтересів [3, с. 229].

В іншому виданні наводиться таке визначення: "Корпорація — колективна організація, що займається господарською діяльністю, є позивачем і відповідачем у суді, платить податки як самостійний суб'єкт права, який відрізняється від осіб, котрі управляють корпорацією або працюють в ній [4, с. 274]. Отже, автори цього визначення передусім акцентують увагу на правосуб'єктності корпорації, її відокремленні від акціонерів, менеджерів та працівників.

Звернемо увагу також на те, що протягом тривалого часу в українській фінансовій науці навіть на рівні дефініцій домінувало поняття "фінанси підприємств". На нашу думку, такий підхід не тільки не відповідає вимогам часу, а й стратегічно помилковий. Саме корпорація займає чільне місце в підприємницькому секторі, і тільки вона уособлює у своїй діяльності всі атрибути сучасного підприємництва.

По суті корпоратизація економічних відносин привела до формування на сучасному етапі особливої, корпоративної економіки. Це обумовлює необхідність переорієнтації вітчизняної фінансової науки на вивчення та дослідження саме корпоративних фінансів, а не фінансів підприємств.

Разом з тим слід визнати, що в законодавствах окремих країн термін "корпорація" вживається поряд з іншими поняттями, що відображають правові підходи до визначення фірми.

Зокрема, Закон про компанії 2006 р. у Великій Британії [5] визнає можливість функціонування таких типів компаній¹:

— приватна компанія з відповідальністю, що обмежена акціями (private company limited by shares). Її статутний капітал поділений на акції, а акціонери несуть відповідальність у межах неоплаченої частини акцій, якими вони володіють;

— приватна компанія з відповідальністю, що обмежена розміром гарантії (private company limited by guarantee), тобто відповідальність акціонерів обмежена сумою, яку вони згодні внести в активи компанії в разі її ліквідації;

— приватна компанія з необмеженою відповідальністю (private unlimited company);

— компанія відкритого типу з обмеженою відповідальністю (public limited company). Статутний капітал такої компанії поділяється на акції, які можуть бути у відкритому продажі, а відповідальність акціонерів обмежена сумою, що не виплачена за акціями, якими вони володіють (limited by shares), або сумою, яку вони згодні внести в активи компанії в разі її ліквідації (limited by guarantee);

— компанія суспільного інтересу (community interest company). Це компанії з відповідальністю, обмеженою акціями, а також компанії з відповідальністю, обмеженою розміром гарантії. Вони можуть мати акціонерний капітал або не мати його.

У США відсутній єдиний федеральний закон про корпорації, оскільки це питання віднесено до компетенції штатів, які вводили в дію свої власні закони про реєстрацію і регулювання діяльності корпорацій. Аналізуючи підходи до тлумачення поняття "корпорація" в США, варто більшою мірою орієнтуватися на певні правові їх трактування, ніж на суто економічні та фінансові. Наприклад, провідні юристи США виділяють такі ознаки корпорації:

1) корпорація є юридичною особою, створеною відповідно до закону;

2) існує право купувати, користуватися і розпоряджатися власністю від імені корпорації;

3) існує можливість бути позивачем і відповідачем у суді від імені корпорації;

4) централізоване керівництво всіма справами корпорації, яке перебуває в руках ради директорів і управляючих, тоді як власники акцій можуть не мати прямого контролю над діями членів ради директорів;

5) постійний характер існування корпорації;

6) наявність акцій, що можуть передаватися іншим особам;

7) обмеження відповідальності корпорації розміром наявного в неї майна та неможливість звернення кредиторами додаткового стягнення на власність акціонерів [6].

У США можуть функціонувати такі види корпорацій:

а) business corporations — підприємницькі корпорації, тобто корпорації, що мають на меті отримання прибутку, який може розподілятися між акціонерами у формі дивідендів;

б) public (governmental) corporations — публічні (урядові) корпорації, засновані урядом для реалізації суспільних цілей;

в) non-profit corporations — корпорації, які не мають на меті отримання прибутку, зазвичай ставлять перед собою релігійні, благодійні, соціальні чи навчальні цілі;

г) close (closed, closely held) corporations — закриті корпорації, підприємницькі корпорації, у яких акції зазвичай не розповсюджуються публічно і належать одній особі, родині або невеликій групі людей;

¹ Зауважимо, що в законодавстві Великої Британії вживається саме термін "компанія", а не "корпорація".

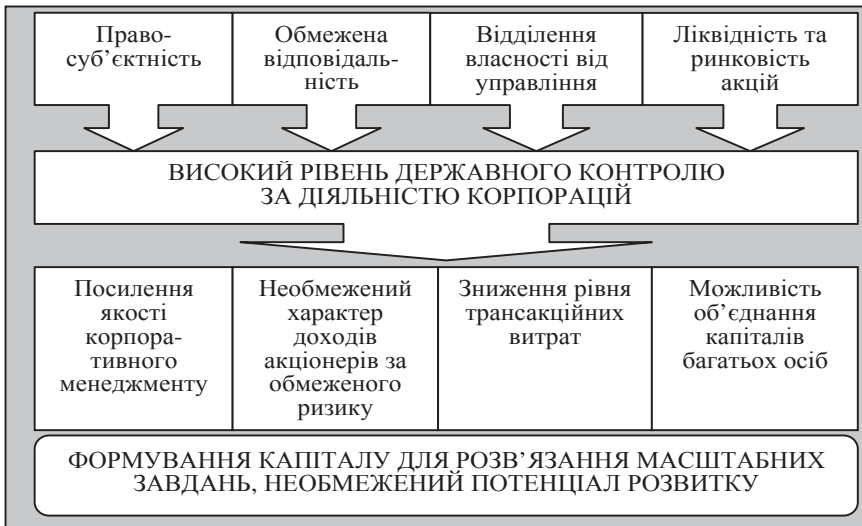

Рис. 1. Переваги корпоративної форми організації бізнесу

д) professional corporations — професійні корпорації, створені для здійснення певної професійної діяльності [7].

Складність та багатогранність сучасної корпорації обумовлюють існування в економічній науці альтернативних концепцій, які пояснюють еволюцію цієї організаційно-правової форми підприємництва. Щодо цього питання в літературі поширені різні наукові позиції. Окремі акцентують увагу на важливості застосування поняття "корпорація" ("акціонерна компанія", "акціонерне товариство" і т. п.) тільки для підприємницьких об'єднань, інші вважають, що термін "корпорація" став настільки загальнозживаним, що часто використовується до компанії, які не повною мірою є такими за сукупністю правових ознак.

Підсумовуючи, зазначимо, що можна цілком погодитися з тими науковцями, які вважають, що корпорацію слід розглядати як:

- по-перше, як певну організовану групу суб'єктів, які діють у рамках спільних інтересів;
- по-друге, як організацію, що здійснює економічну діяльність, яка контролюється групою суб'єктів — співвласників капіталу відповідно до їхніх майнових часток (паїв, пакетів акцій) [8, с. 178—179];
- по-третє, як провідний інститут з ідентифікації, реалізації здібностей і талантів людини та перетворення їх у вартість;
- по-четверте, як множину певних контрактів, причому будь-яка фірма є корпорацією [9].

Аналізуючи процес становлення корпоративного сектору України саме з цих позицій, слід орієнтуватися більшою мірою не на існуючі в законодавстві правові конструкції, а на сукупність ознак, за якими публічні акціонерні товариства в Україні можна розглядати як аналогічні публічним корпораціям в інших країнах.

Утім, варто зауважити, що відповідно до Цивільного кодексу України корпорацією визнається договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації [10]. Такий підхід до визначення корпорації в українському законодавстві лише частково відповідає загальносвітовій практиці, оскільки в ньому відсутній один із найважливіших елементів цієї організаційно-правової форми підприємництва — випуск акцій та формування акціонерного капіталу, хоча і підкреслюється елемент об'єднання.

Дискусійний характер уявлень про корпорацію адекватно відбивається і на наукових поглядах щодо визначення

змісту корпоративних фінансів. У цьому питанні, на наш погляд, необхідно виходити з основних якісних характеристик корпорації як економічного агента та її фінансових відносин. Такими характеристиками є:

- відособленість від своїх власників (правосуб'єктність), тобто корпорація є самостійною юридичною особою, її активи належать їй самій. У свою чергу, власники корпорації володіють простими і привілейованими акціями. Правосуб'єктність корпорації обумовлює і виникнення певного конфлікту інтересів між нею як юридичною особою й акціонерами та/або засновниками, а також визначає важливу роль контрактів у її функціонуванні;
- обмежена відповідальність акціонерів за зобов'язаннями корпорації. Майнова відповідальність акціонера обмежена розміром його внеску до

власного капіталу, тому максимально можливі втрати — ціна, що була ним сплачена при придбанні акцій у самої корпорації (під час первинного розміщення) або на вторинному ринку;

— відокремлення власності від управління. Власники корпорації часто не є її менеджерами, більше того, практика корпоративного управління змусила ввести в законодавство норму про необхідність відповідності критеріям незалежності окремих менеджерів;

— можливість передання або продажу іншим особам акцій, які належать акціонерам, що забезпечується такими якісними характеристиками пайових цінних паперів, як ринковість та ліквідність. Окрім того, як і будь-які інші цінні папери, акції мають дуальну природу — економічну та правову.

Наведені вище характеристики корпорації великою мірою визначають її здатність формувати значні капітали та вирішувати глобальні господарські й соціальні завдання. Це і є головною, визначальною рисою сучасних корпорацій, а питання масштабності їхньої діяльності, переваг і недоліків корпоративної форми організації бізнесу та її фінансів належать до найактуальніших у сучасній економічній та фінансовій науці.

Соціалізація економічних відносин, їх ускладнення, підвищення ролі корпорацій в економічних процесах на метарівні викликали об'єктивне зростання ролі соціальної складової в діяльності корпорації. Отже, призначення корпоративних фінансів — це не тільки забезпечення зростання кількісних і якісних параметрів економічної діяльності корпорацій, а й виконання певних соціальних завдань, зокрема і за допомогою різноманітного фінансового інструментарію.

Принципи, що характеризують корпоративні фінанси, їх переваги порівняно з іншими організаційно-правовими формами підприємництва і визначають домінування корпоративного сектору в сучасній економіці можна подати так (рис. 1).

Зазначені позитивні характеристики корпоративних фінансів дають можливість забезпечити домінування корпорації насамперед з погляду здатності акумулювати значні капітали та розв'язувати масштабні завдання у сфері виробництва товарів або надання послуг.

Серед переваг сучасного корпоративного сектору можна назвати і високий рівень упровадження технологій у виробництво, пов'язані з цим інновації, у тому числі й фінансові. Проте технологічні переваги сучасних корпорацій не можна оцінювати однозначно позитивно, оскільки вони супроводжуються нерівномірним розвитком технологій у мас-

штабах глобальної економіки. Так, за даними OECD, спостерігається явна тенденція до домінування у цій площині корпорацій зі США, Японії та ЄС, тоді як корпорації інших країн їм значно поступаються (наприклад, сукупна частка патентів, що припадає на інші країни, не перевищує 20 % від їх загальної кількості) [11].

Поряд із наведеними перевагами корпорації мають і певні недоліки. Найчастіше до них відносять:

- складність та тривалість утворення, що визначається високим рівнем законодавчої регламентації цього процесу;
- складність управління та значні витрати, пов'язані з прийняттям та реалізацією управлінських рішень;
- можливість ігнорування інтересів міноритарних акціонерів;
- подвійне оподаткування (на рівні доходів товариства як юридичної особи та на рівні акціонерів, які отримали дивіденди та/або курсовий дохід від володіння акціями).

Загалом аналіз якісних характеристик корпорації свідчить про те, що більшість із них є дуальними за своєю суттю. Наприклад, високий рівень державного контролю за діяльністю корпорацій, з одного боку, значно ускладнює процес прийняття фінансових рішень на рівні конкретної корпорації та збільшує пов'язані з цим витрати, з другого — дає можливість об'єднувати невеликі заощадження, власники яких не можуть забезпечити самостійно достатнього контролю у процесі здійснення своїх інвестицій у корпоративні цінні папери.

Можна погодитися з тими науковцями, які вважають, що основними передумовами розвитку корпоративної форми підприємництва стали:

- розвиток науково-технічного прогресу та впровадження нових технологій, які можуть повною мірою застосовуватися тільки тими корпораціями, які здатні використати власні переваги у формуванні капіталу та його інвестуванні;
- виникнення великого виробництва на основі науково-технічних досягнень;
- розвиток правової бази, яка забезпечувала захист майнових інтересів акціонерів та їх немайнових прав;
- розвиток ринку цінних паперів, насамперед ринку акцій та боргових цінних паперів;
- розвиток вільної конкуренції [12].

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, можна зазначити, що розвиток корпорацій та корпоративних фінансів на певному етапі став по суті проявом пошуку альтернатив для ведення бізнесу: його орієнтації на розв'язання глобальних завдань та одночасно на постійне зростання, у тому числі через збільшення акціонерного капіталу.

На наш погляд, саме здатність до акумуляції капіталу та його зростання в процесі функціонування є домінуючою рисою сучасних корпорацій. Розвиток технологій, постійне ускладнення навіть простих, на перший погляд, виробничих процесів потребували і потребують адекватних змін в організаційному та правовому оформленні підприємництва. І тільки корпорація, незважаючи на окремі недоліки, притаманні їй діяльності, здатна задовольнити такі потреби.

Література:

1. Економічна енциклопедія: у 3 т. / Ред. рада: Б.Д. Гаврилишин [та ін.]. — К.: Академія; Тернопіль: Акад. народного госп-ва, 2000. — Т. 2: К (концентрація капіталу) — П (портфельний аналіз) / Відп. ред. С.В. Мочерний. — 2001. — 848 с.
2. Золотогоров В. Г. Экономика: Энциклопедический словарь / В. Г. Золотогоров. — Минск: Интерпрессервис: Книжный Дом, 2003. — 720 с.
3. Румянцева Е. Новая экономическая энциклопедия / Е.Е. Румянцева. — 3-е изд. — М.: ИНФРА-М, 2008. — 826 с.

4. Словарь современных экономических и правовых терминов / Ред. В.Н. Шимов. — Минск: Амалфея, 2002. — 815 с.

5. Company Act 2006. Parliament of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland [Electronic resource]. — Mode of access: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/pdfs/ukpga_20060046_en.pdf

6. Gilbert Law Summaries. Corporations. Harcourt Brace Jovanovich Legal and Professional Publications, Inc., 1989, pg. 1.

7. Delaware Corporation And Business Entity Laws. Delaware state [Electronic resource]. — Mode of access: <http://delcode.delaware.gov/title8/index.shtml#TopOfPage>

8. Якубенко В.Д. Базисні інститути у трансформаційній економіці: монографія / В.Д. Якубенко. — К.: КНЕУ, 2004. — 252 с.

9. Дженсен М.К. Теория фирмы: поведение менеджеров, агентские издержки и структура собственности / М.К. Дженсен, У. Ф. Меклинг // Вестник Санкт-Петербург. ун-та. — 2004. — № 4. — С. 118—191.

10. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40—44 (зі змінами та доповненнями).

11. Main Science and Technology Indicators. OECD [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.oecd.org/science>

12. Хикс Джон. Теория экономической истории / Джон Хикс; пер. с англ. Б. М. Болотина. — 2-е стер. изд. — М.: НП "Журнал "Вопросы экономики", 2006. — 223 с.

References:

1. Gavriliushin, B. D. and Mochernij, S. V. (2000), Ekonomichna enciklopediya [Economic Encyclopedia], Akad. narodnogo gosp-va, Ternopil' Ukraine.
 2. Zolotogorov, V. G. (2003), Ekonomika: Enciklopedicheskij slovar [Economy: Collegiate Dictionary], Interpresservis: Book House, Minsk, Belorussia.
 3. Rumyantseva, E. (2008), Novaya ekonomicheskaya enciklopediya [New Economic Encyclopedia], INFRA-M, Moscow, Russia.
 4. Shimov, N. (2002), Slovar sovremennih ekonomicheskij i pravovih terminov [Dictionary of modern economic and legal terms], Amalfeja, Minsk, Belorussia.
 5. Parliament of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (2006), "Company Act 2006", available at: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/pdfs/ukpga_20060046_en.pdf. (Accessed 1 March 2015).
 6. Thomas, M. Jorde, Mark, A. Lemley and Robert, H. Mnookin (1989), Gilbert Law Summaries. Corporations. Harcourt Brace Jovanovich Legal and Professional Publications, USA.
 7. Delaware state Delaware (1973), "Corporation And Business Entity Laws", available at: <http://delcode.delaware.gov/title8/index.shtml#TopOfPage>. (Accessed 1 March 2015).
 8. Yakubenko, V. D. (2004), Bazy'sni insty'tuty' u transformacijnij ekonomici [Basic institutions in transitional economy], KNEU, Kyiv, Ukraine.
 9. Jensen, M. K. and Meckling, W. F. (2004), "Theory of the firm: the behavior of managers, agency costs and ownership structure", Vestnik St. Petersburg. Univ., vol. 4, pp. 118—191.
 10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "The Civil Code of Ukraine", <http://zakon.rada.gov.ua> (Accessed 1 March 2015).
 11. OECD (2014), "Main Science and Technology Indicators", available at: <http://www.oecd.org/science> (Accessed 1 March 2015).
 12. Hicks, John (2006), Teoria ekonomecheskoj istorii [The theory of economic history], NP "Journal "Problems of Economics", Moscow, Russia.
- Стаття надійшла до редакції 12.03.2015 р.*